

УДК 061.356.2:008(477)

Гапон Л.О. – студ. кафедри
культурології РДГУ**РІВНЕНСЬКА «ПРОСВІТА» В МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД**

Сучасна Україна поступово долаючи політичні, економічні і соціальні негаразди, вступила в XXI століття. Можливо, історія востаннє дала українському народові шанс довести право на незалежність, здобути зусиллями багатьох українців-патріотів. Нині Україна існує як повноправний член світової співдружності цивілізованих країн, держава, що має право не лише на самостійний поступ у майбутнє, а й на власну історію.

На сьогодні суспільством поставлено низку складних політичних і соціальних проблем, але, мабуть, чи не найскладнішими є відсутність глибоких національних почуттів у молодого покоління, збереження культури й духовності в наших серцях. Тож формування у громадян країни духовності та патріотизму є досить актуальним питанням. Помітна роль у цьому процесі належала і належить «Просвіті». Саме «Просвіта» Волині створювала умови для розвитку національного шкільництва, утвердження української національної ідеї, національного відродження, національної культури та піднесення духовності. Специфічною ця роль була і у міжвоєнний період.

Історіографічна база розвідки достатньо широка, утім в її основі лежать праці як засновників, керівників, так і провідних діячів товариства, головним чином Галицького – О.Барвінського, І.Брика, А.Вахнянина, М.Галущинського, Є.Чикаленка, а також І.Белея, М.Лозинського, К.Левицького, К.Студинського.

У розкритті організаційно-творчої діяльності Рівненської «Просвіти» спираємося на монографію Б.Савчука «Волинська просвіта» [6], де охарактеризовано просвітянський рух на Волині, виявлено його політичний аспект. Згадана праця заклала підвалини для подальшого вивчення історії «Просвіти» в краї.

У книгах Є.Гладунової «Літопис Рівненської Просвіти» та «Просвіта і просвітяни» [4], висвітлено деякі аспекти просвітницької діяльності названої інституції в Україні та за її межами.

У розвідці Г.Бухала «Просвіта» сіяла світло» [1] охарактеризовано внесок товариства у суспільно-політичний та культурно-освітній рух на Волинських землях.

Інформацію про соціально-економічну та національно-політичну ситуацію в Західній Україні міжвоєнного періоду, виявлення впливу політики польського уряду щодо діяльності культурно-освітніх установ у регіоні достатньо ґрунтовно подано у монографії В.Виткалова [2].

Мета дослідження – визначити зміст, етапи розвитку та напрями діяльності Рівненської «Просвіти» у 1917-1939 роках.

«Без «Просвіти» були б ми всі, мов ті сироти без мами», – писав «Народний ілюстрований ювілейний календар «Просвіти» на 1938 рік», – бо не майно матеріальне, але головне духовні скарби, які роздає нам «Просвіта», роблять нас багатим і сильним народом».

«Просвіта» – унікальне явище в українській історії. Це найстаріша організація не лише в нашій державі, а й одне з найстаріших просвітницьких об'єднань в Європі. Лише «Просвіта» у час бездержавності сприяла прищепленню навичок організованої, свідомої, національно-спрямованої діяльності, готували молодь до політичних акцій, підносила політичну та, загалом, духовну культуру. Повітові просвітянські осередки починають опікуватися місцевими українськими приватними гімназіями, зокрема організовують всенародний збір пожертвувачів на їх користь, виділяють частину коштів зі своїх бюджетів, допомагають у вирішенні проблем, пов'язаних із придбанням приміщень, забезпеченням необхідними кадрами тощо. Завдяки такій діяльності продовжує своє існування гімназія в Рівному, яка майже повністю фінансується із бюджету «Просвіти». Причетною була

«Просвіта» і до розв'язання питань позашкільного та дошкільного виховання. Приміром, рівненською «Просвітою» здійснено декілька вдалих спроб у справі організації в літні місяці своєрідних дитячих садків, аби надати можливість батькам працювати у полі [2].

Цікавою є і етнічна історія «Просвіти», адже вона створювалась і поза рубежами України, куди доля закидала українців. Просвітянські організації працювали на Кубані і Зеленому Клину, на Холмщині та Брестечині, далекій Канаді, Австралії, Аргентині, Бразилії, Китаї, Франції, Японії, Югославії та багатьох інших країнах світу [3].

На Волині просвітянський рух розпочинається з 1917-1918 років. Та можна навести кілька прикладів, які свідчать, що його перші локальні сліди з'явилися ще в 1916 р., коли в с. Матієві, на Ковельщині, зорганізував «Просвіту» як самостійну організацію Дмитро Вітовський.

Один із перших осередків на Волині, що дав початок для організації «Просвіти», виник у м. Рівному. У вересні 1917 р. тут створився гурток свідомих українських інтелігентів, які разом із вояками УНА та надніпрянцями, що в той час перебували в місті, а також адвокатом Ф.Суменевичом, вирішили закласти «Просвіту». Вона містилася в будинках по вул. 3 Травня (нині Соборна), 5 та В'язнична (нині Пушкіна), 15 А.

Від початку свого існування Рівненській «Просвіті» довелося діяти в несприятливих умовах, адже не зважаючи на дозвіл польської влади на офіційне існування, товариство потерпало від постійних відвідів поліції та наглядових комісій. Її діяльність була перервана приходом Червоної Армії і відновила свою роботу ця організація після того, як територія повіту з осені 1920 року ввійшла до складу Польщі. Проте і польська влада не хотіла відновлення українського народу. І 7 травня 1921 року було проведено так звану «люстрацію» влади у м. Рівному. Насправді це був ретельний обшук, після чого польська адміністрація заявила, що «Просвіта» припинила свою роботу. Тому з 1921 року вона втрачає статус дозволеної і існує під владним контролем, а 1922 р. було ухвалене рішення про повне закриття товариства. Польська влада забороняла «Просвіту» ще два рази у 1926 і 1928 рр. Але «Просвіта» проіснувала до 1939 року у вигляді споріднених товариств «Рідна хата», «Рідна школа», «Союз українок», «Клуб української молоді» [6].

Робота товариства була неможливою без його головного документу – статуту, перший варіант якого розроблено ще в червні 1920 року. В ньому записано: «Товариство «Просвіта» має на меті дбати про культурно-національний розвиток українського народу в м. Рівному і за його межами».

Цей перший статут рівненської «Просвіти» охоплював шкільну й позашкільну освіту та широкий спектр культурно-просвітянського життя. Його підписали Х.Сумкевич, І.Коваленко-Громадченкова, Москалець, М.Колесник, А.Нивинський, Г.Андрійчук та ін. На кінець 20-х років із фундаторів Товариства залишилося лише 2-3 особи, решта емігрували та загинули на війні.

Очолювали раду рівненської «Просвіти» в різний час Б.Ржепецький, С.Рудський, Д.Бабенко, але чи не найбільше був її головою сенатор О.Я.Карпинський. Активними членами «Просвіти» у м.Рівному були Г.Козуб, А.Демчук, Є.Архипенко, М.Марковський, М.Гонтар, С. Семенюк, А. Кентржинський, А. Остапчук, П. Ковальчук, С. Підгірський, В.Горохович, Є.Поровський та ін. Брало участь у роботі товариства і чимало відомих у краї людей, серед яких письменник А.Нивинський (псевдонім Чекманівський, А.Волинячина), що тривалий час був почергово скарбником, секретарем, головою. Його ж згодом обрали послом сейму.

Під керівництвом повітової ради активно працювали десятки її філій – у Межиричах (нині – Корецький район), Олександрії, Клевані, Городку, Гощі, Тучині. Особливою активністю відзначалася одна з найстаріших філій у Межиричах, яка розпочала свою роботу ще з 1918 року. До її складу входили бібліотеки та читальні в Застав'ї (33 члени), Вовкошеві (70 осіб), Невіркові (33), Стівпині (30), Дивні (40), Городищі (30), Щекичині (45). На початку 1929 року рівненська «Просвіта» налічувала 104 філії, що об'єднували 1044 члени. Але

рівненська «Просвіта» за кількістю членів поступалась першістю іншим, які в цей час діяли на території сучасної Рівненської області. Наприклад, Дубенська налічувала 112 філій (3200 членів).

Свою роботу рівненська «Просвіта» координувала з центральною Львівською «Просвітою»; з Рівного до Львова направлялися звіти про проведену роботу, частина членських внесків, туди ж виїжджали рівняни для участі в нарадах, зборах, інструктажах, семінарах тощо; у свою чергу до Рівного прибували представники Львівської «Просвіти». Так, на урочистих зборах, присвячених ювілею рівненської «Просвіти», що відбулися 2 листопада 1927 року, був присутнім очільник Львівської «Просвіти», український просвітянський діяч, колишній сенатор, віце-президент польського сенату, професор М.Галущинський, а також І.Власовський з Луцька, С.Жук із Крем'янца, представники «Просвіти» з Бреста, послы сейму та сенату. Рівненська «Просвіта» отримувала з Львова інструкції, листи тощо [4].

Головним завданням, яке бачила перед собою «Просвіта», була система культурно-освітньої роботи через свою раду, філії, читальні, бібліотеки. Тому свою діяльність товариство розпочало з заснування бібліотеки та низки читалень за свій кошт, яка за деякими даними налічувала до 400 читачів. Згодом бібліотеки почали з'являтися і в філіях рівненської «Просвіти». Ішла закупівля книжок, які просвітяни видавали до шкіл, гімназій, академій. Особливим попитом у рівнян користувались книги про Рівненщину, її історію. У першу чергу це книги професора Івана Огієнка про Острозьку Біблію, Острог, Дерманський монастир та ін.

Особливу увагу приділяла «Просвіта» молоді, насамперед учнівській. Адже, побоюючись зростання національної свідомості українського населення, уряд Польщі на догоду панівним класам гальмував розвиток народної освіти, згортав українські школи. Шкільні програми та підручники, особливо з історії, мови та літератури, були пройняті духом націоналізму та шовінізму.

Свідома частина української інтелігенції разом із передовими селянами та робітниками під керівництвом «Просвіт» боролася за розвиток народної освіти і української культури, проти полонізації української школи. З цією метою по селах повіту члени «Просвіти» проводили збори, сходи жителів, на яких роз'яснювали значення освіти рідною мовою. Звичайно, такі збори закінчувалися збором підписів селян за відкриття шкіл з українською мовою навчання. Так, лише в першій половині 1927 р. було зібрано заяви з 42 сіл.

Рівненська «Просвіта» проводила відповідну роботу і серед учителів повіту. Так, у повітовому центрі у вересні 1926 року відбувся з'їзд «Просвіти», присвячений питанням освіти. У ньому, крім учителів, членів товариства, брали участь і представники Галичини. Було розроблено конкретні заходи, спрямовані на удосконалення освіти рідною мовою. Подібна конференція відбулась у Рівному й наступного року. Було організовано і вчительський клуб, придбано відповідну літературу для позашкільної освіти [1].

На XIV чергових загальних зборах рівненської «Просвіти», які відбулися 13-14 березня 1927 року і в яких взяло участь понад 200 осіб, одне з питань, поставлене на обговорення, стосувалося роботи зі шкільною молоддю. В ухваленому рішенні зазначалося, що члени «Просвіти» велику увагу повинні приділяти фізвихованню молоді через «Пласт». Відзначалося, що належну роботу в цій організації проводив штатний інструктор повітової «Просвіти» С.Семенюк. Він же був комендантом окружного рівненського «Пласту» і членом Верховної пластової команди у Львові [4].

Складовою частиною діяльності Рівненської «Просвіти» стало благодійництво. Її члени у цьому напрямі проводили активну роботу, яка у перші повоєнні роки збрала майже 1 млн. польських марок від проведення своїх заходів на підтримку осіб, що опинилися у скрутному становищі [2].

Організувала «Просвіта» перегляд вистав драматичних театрів, зокрема Волинського українського, концерти приїжджих українських хорів, як це було, наприклад, з «хором під

керівництвом Д.Котка. На цьому концерті, до речі, було присутніми понад 500 осіб.

«Просвіта» у м. Рівному відкривала та керувала кооперативними курсами, які готували кадри для просвітянської кооперативів. Лише в лютому 1927 року було випущено 40 курсантів. При «Просвіті» діяли і курси режисерів, що готували керівників аматорських гуртків. Драматичні гуртки, керовані у багатьох випадках цими режисерами, вивчали п'єси українських класиків, які ставили на сільських сценах.

Духовному злетові українства сприяв хор Рівненської «Просвіти», який очолили Ірина Міськова та її донька Олеся Міськова-Шевчук. У репертуарі хору – повстанська пісня, звияжна козацька і похідна Січових стрільців. Репертуар постійно поповнюється й оновлюється. Учасники хору – це передусім патріоти своєї землі.

«Просвіта» приділяла увагу ліквідації неписьменності та малописьменності серед дорослого населення, організовуючи для цього гуртки по селах, особливо в зимовий період. У важкий 1928 рік скарбниця просвіти налічувала небачені багатства: загальне число книг зареєстровано на 75 663 злотих, діяло 104 філії, що об'єднували 1044 члени. Це було найбагатше товариство на Волині, воно мало свій власний будинок [1].

Отже, Рівненське товариство «Просвіта» відіграло головну роль у культурно-освітницького розвитку краю. «Просвіта» повсякчас дбала про розширення своїх осередків, проводила виїзні засідання з культурологічними програмами, організувала діяльність університету «Просвіта», відродила у краї разом із Союзом українок Свято Матері. Завдяки цій громадській інституції у населення було сформовано стійкий інтерес до культурних надбань рідного народу. Відбулося поширення знань шляхом проведення свят, читання рефератів, лекцій, підтримання тісного зв'язку з початковими школами, залучення населення до культурно-освітньої діяльності, створення бібліотек. Широка мережа гуртків сприяла масовості та забезпеченню єдності поглядів і переконань, згуртуванню українського населення у єдину, сильну державу.

Список використаної літератури

1. *Бухало Г.* «Просвіта» сіяла світло: Сторінки історії Рівненської «Просвіти» / Г.Бухало. – Рівне, 1994.
2. *Виткалов В.Г.* Українська культура: сторінки історії ХХ століття: моногр. – Вид. друге, уточ., доп. / Володимир Виткалов. – Рівне: Вертекс, 2004.
3. *Годунова Є.* «Просвіта» і просвітяни» / Є.Годунова. – Рівне, 2007.
4. *Державотворці. «Просвіта» Рівненщини на шляху до української України (1917-2007):* Зб. ст., матеріалів та док., присвячених 90-річчю створення «Просвіти» на Рівненщині / Упор. М.Федоришин. – Рівне: видавець Олег Зень, 2008.
5. *«Просвіта»: Історія та сучасність (1868-1998):* Зб. матеріалів та док., присвячених 130-річчю ВУТ «Просвіта» ім. Т.Шевченка / упоряд., ред. В.Германа. – К.: Вид. центр «Просвіта», 1998.
6. *Савчук Б.П.* Волинська «Просвіта» / Б.П. Савчук. – Рівне: Ліста, 1996.

Резюме

Аналізуються сторінки діяльності Рівненської «Просвіти» у міжвоєнний період у краї.

Ключові слова: «Просвіта», міжвоєнний період, художня діяльність, Волинь.

Summary

Gapon L. Rivne «Inlightening» is in an intermilitary period

The pages of activity of Rivne «Inlightening» are analysed in an intermilitary period in an edge.

Key words: «Inlightening», intermilitary period, artistic activity, Volyn.

Надійшла до редакції 11.10.2012 р.